

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен
„ДОКТОР“

Автор на дисертационния труд: лейтенант Анелия Димитрова Миткова

Тема на дисертационния труд: ПСИХИЧЕН ПОТЕНЦИАЛ НА МАЛКИТЕ
БОЙНИ ЕДИНИЦИ ЗА УЧАСТИЕ В МИСИИ ИЗВЪН ГРАНИЦА

Рецензент: Енчо Недялков Герганов, професор, доктор

1. Представената за защита дисертация е посветена на твърде актуалния проблем, свързан с измеренията на психичния потенциал на малката бойна единица. Подобни проблеми се разглеждат и изследват в социалната психология и по-специално в психологията на малката група, където като резултат от множество теоретични и експериментални изследвания са разкрити различни закономерности на организационните процеси, груповата динамика, лидерството и др. Лейтенант Анелия Миткова извежда изследователските си задачи от този научен контекст, с което осигурява континуалния характер на науката. Тя им придава обаче нови перспективи, защото се насочва към по-слабо проучените социално психологически процеси във военните формирания. Като предлага, обосновава и разработва нов теоретичен конструкт – „психичен потенциал на малката бойна единица“, докторантката създава възможност да се изследват социалнопсихологически феномени в нова, слабо проучена област. Тъкмо това определя високата степен и голямата мащабност на актуалността на проблемите, които тя поставя в дисертационното си изследване. Във връзка с това лейтенант Миткова си поставя задачите „да се установят значимите психологически аспекти, които способстват за формиране боеготовността и боеспособността на военните формирания, да се разработи психологичен модел за измерване на психичния потенциал на малката бойна единица, да се разработи инструментариум за изследване на нагласите за военна служба, да се създаде методика за изследване и измерване на екипните процеси, протичащи в малката бойна единица“ (стр. 3). Решаването на тези във висока степен съдържателни и значими задачи обогатява теоретичните знания за функционирането на този особен вид малка група каквато е малката бойна единица и има важно приложно значение за оптимизиране на нейния психичен потенциал. Още тук ще посоча, че тези изследователски задачи са решени по най-добрия и адекватен начин в рецензираното дисертационно изследване.

2. Лейтенант Миткова прави дълбокосъдържателен преглед на публикациите по

проблемите на психичния потенциал на малката бойна единица в по-широкия контекст на груповата динамика, факторите, които я определят, и във връзка с бойния дух и боеспособността на армията. Тя обхваща както научните изследвания на български учени в тази област, така и многоаспектните теоретични и експериментални проучвания на социални и военни психолози в други страни, най-вече в САЩ. Направен е изчерпателен преглед на публикациите на българските психолози и на педагозите, чиито идеи и постановки имат отношение към военната психология. Проследяването на техните идеи и постановки по проблемите е направено с изострен усет към историчност и оценяване на психологичните им приноси дори и тогава, когато идеите са формулирани в публикации, които са повече педагогически. Тя оценява творчески и критично литературните източници, които се отнасят към темата на дисертационния ѝ труд. Проявила е завидно умение да извлича водещите идеи, които са пряко свързани с нейните теоретични постановки, да ги концептуализира, синтезира и да ги представи релефно върху фона на военнопсихологичната проблематика. От литературния обзор проличава задълбочено познаване на проблемите, свързани с психологията на малката група. Анелия Миткова е успяла да се насочи към подходящи модели за функционирането на малката група, като за изследване на екипното изпълнение на задачите е адаптирала моделът I-P-O (Вход (Input) – Процеси (Processes) – Изходно състояние, резултати (Outcome/Output)). Тъкмо този модел тя разширява творчески до своя продуктивен Приложен модел на психичния потенциал на малката бойна единица. За обхвата на прегледаните и анализирани публикации може да се съди по броя им в списъка на публикациите. Тя прави референции към 133 заглавия, от които 53 са на кирилица и 80 на латиница.

3. В дисертационното си изследване Анелия Миткова използва хипотетикодедуктивна методология. Тя строи теоретични модели, включващи теоретични конструкти, чието съдържание напълно съответства на изучаваните феномени. След това операционализира основни конструкти до измерими променливи. Това ѝ дава възможност да извежда по дедуктивен път следствия-хипотези от модела и благодарение на операционализираните конструкти да ги подлага на експериментална проверка. За целта конструира специални психологически инструменти за измерване на операционализираните конструкти. Хипотезите са подложени на експериментална проверка в рамките на факторни планове или корелационни модели въз основа на резултатите от психологическите измервания. Наличието на числени стойности на изучаваните променливи ѝ е дало възможност да приложи мощни методи за

статистически изводи, каквито са тестовете за проверка на статистически хипотези, като F-критерия, чиито стойности се изчисляват чрез дисперсионен анализ, T-тест за сравняване на средни, корелационен анализ, факторен анализ и др. Докторантката е приложила професионално всички тези методи и така е получила напълно обосновани, достоверни и надеждни решения на задачите, чрез което е постигнала поставената цел на изследването.

4. За да разкрие психичния потенциал на малката бойна единица, лейтенант Анелия Миткова определя факторите, които го характеризират. След като проучва литературата и въз основа на собствения модел тя извежда четири основни фактора – когнитивни процеси, емоционални процеси, поведенчески процеси и ирационални компоненти. По същество първите три фактора съвпадат с трите аспекта на социалната нагласа. Затова докторантката решава да ги включи в инструментариум за измерване на нагласите на военнослужещите за военна служба в страната и за участие в мисия извън граница. Въз основа на методологията на експертните оценки тя диференцира 7 функции на нагласите, отнесени като субскали на две основни скали - скала за „професионални нагласи“ и скала за „инструментални нагласи“. Първата скала включва следните 4 субскали: „Познавателни нагласи“, „Ценностно-експресивна нагласа“, „Егозащитна нагласа“ и „Социално настъпателна нагласа“. Към втората скала се отнасят субскалите: „Материална нагласа“, „Енергоспестяваща нагласа“ и „Субскала на отрицанието“. За да се определят айтемите, които по съдържание се отнасят към съответните субскали, докторантката формулира 146 твърдения, за всяко от които експерти определят на коя субскала е индикатор. Използвани са само тези твърдения, за които е получена съгласуваност между експертите по-голяма от 66,6%. Така се стига до 70 айтема – по 10 айтема за всяка субскала. Психометричните параметри на субскалите са оценени въз основа на резултатите от тестирането на 496 военнослужащи. Получени са високи коефициенти на надеждност за всяка субскала. За да изследва факторната структура на въпросника, докторантката провежда факторен анализ и извлича два главни фактора. Високи факторни тегла по единия фактор имат субскалите „Материална нагласа“, „Енергоспестяваща нагласа“ и „Субскалата на отрицанието“. Към другия фактор се отнасят останалите субскали. Този задълбочен психометричен и многомерен статистически анализ на субскалите разкрива съдържателни характеристики, които хвърлят светлина върху резултатите от основните изследвания по-нататък.

По аналогичен начин е разработен въпросникът за измерване на екипните процеси в малката бойна единица. За подбор на айтемите с висока съдържателна валидност

докторантката отново използва експертни оценки. Първоначално на експертите са дадени 226 твърдения. Въз основа на зададени критерии, като яснота, абстрактност, двусмисленост, сложна формулировка и др. експертите отхвърлят 76 твърдения. Останалите 150 са включени във въпросника към съответните субскали за изследване на психометричните му характеристики. След анализа на получените данни са взети 94 айтема, които удовлетворяват в най-висока степен предварително зададените психометрични и статистически показатели. След като е направен експертен семантичен анализ на айтемите, те са отнесени към 9 субскали, съставлящи въпросника за измерване на екипните процеси. За да се оценят психометричните и статистическите показатели на въпросника, е проведено психометрично изследване с участието на 547 военнослужещи. Обемът на извадката за подобен анализ удовлетворява и най-строгите изисквания, поставени от учените-психометрици. Първичните данни са обработени както с методите на описателната статистика, така и чрез психометричните индекси за измерване на вътрешната консистентност на субскалите (алфа на Кронбах). Получените стойности на алфа са много високи, което е индикатор за изключително високата вътрешна консистентност на изследваните субскали. Докторантката прави и експлораторен факторен анализ на първичните данни, за да изследва конструктната валидност на въпросника по отношение на експертно зададените субскали. Въз основа на факторния анализ тя извлича 4 фактора, които обясняват висок процент от вариацията. Четирифакторният модел потвърждава зададената конструктна валидност на въпросника. Анелия Миткова е успяла да обоснове убедително съдържателната интерпретация на получените фактори, изхождайки от семантиката на включените в тях айтеми и субскали. Въоръжена с мощните психологически инструменти, докторантката планира и провежда факторни експерименти, чрез които проследява динамиката на психичния потенциал във формиране за участие в мисии извън граница, от една страна, и в друго военно формиране, изпълняващо задачи на територията на страната. Етапите на измерванията чрез въпросника са така определени, че са установени наистина силно изразени динамични процеси по основните субскали, отразяващи водещи нагласи, като нагласи за изпълнение на задачи в професионален (военен) контекст. Тя установява значима динамика в материалната и енергоспестяваща нагласа, по скалата „Отрицание“, в „Ценностно-експресивната нагласа“ и др. Благодарение на професионалния дизайн тя получава изключително интересни резултати за динамиката на специфичните нагласи, които могат да се прилагат в тренировъчните процеси при подготовка на малките бойни единици за мисии извън граница. Нещо повече, последното й изследване показва

висока ефективност на тренинг за оптимизиране на функционирането на малката бойна единица. След като обобщава резултатите от факторните изследвания, докторантката набелязва аспектите, които трябва да се оптимизират, и задава възможните подходи за това. В този контекст изготвя план за оптимизиране и план за провеждане на психологически тренинг. За да провери каква е ефективността на оптимизациите и резултативността на тренинга, тя провежда и съответните измервания с въпросника за изследване на различните видове нагласи. Получените резултати потвърждават основните хипотези. С включването на тренинга и резултатите от измерването на ефективността му лейтенант Анелия Миткова затваря дисертационното си изследване, като му придава напълно завършен вид както по отношение на теоретичните аспекти на психичния потенциал на малките бойни единици, така и спрямо приложната мощ на описаните изследователски технологии.

5. Основните **теоретични приноси** на докторантката са:

- въвеждане на нов теоретичен конструкт във военната психология – *„психичен потенциал на малката бойна единица“*;
- включването на този конструкт в съответен теоретичен модел, в който се операционализират до равнището на измерими променливи многофасетните конструкти „нагласи на военнослужещите за военна служба в страната и за участие в мисии извън граница“ и „екипни процеси на малките бойни единици за участие в мисии извън граница“;
- разработване на оригинални валидни и надеждни психологически инструменти за измерване на нагласите и екипните процеси на малките бойни единици.

Основните **приложни приноси** са, както следва:

- разработване на приложен модел на психичния потенциал на малката бойна единица;
- създаване на план за оптимизиране на процесите при функционирането на малката бойна единица;
- изготвяне на план за провеждане на психологически тренинг и разработване на необходимите материали, като казуси, подходи и техники за провеждането му, както и календарни графици за изпълнение на различните му компоненти.

6. В дисертацията са представени толкова нови идеи, подходи и изследователски технологии, обвързани в строго логически схеми и модели, и текстът се характеризира с толкова силно изразена кохезия, едностилие и терминологична еднородност, че може да се

направи една единствена оценка. Дисертационният труд и приносите са лично дело на докторантката.

7. През последните три години по темата на дисертацията са направени 11 научни публикации в рецензирани научни издания. За този кратък период е много трудно те да предизвикат отзвук в научната общност. Затова не са забелязани цитирания и отзиви на тези публикации. Убеден съм обаче, че те ще имат въздействие върху бъдещите изследвания у нас по проблемите на психичния потенциал на малките бойни единици и на малките групи изобщо, функциониращи в различни социалнопсихологически контексти.

8. И по критерия дали резултатите са използвани вече в научната и социалната практика важат аргументите, които дадох по-горе за отзвука от научните публикации по дисертационното изследване. Все още е рано да наблюдаваме подобен ефект. Програмите за психологически тренинг, планиран и проведен в съответствие с оригиналния приложен модел за психичния потенциал на малката бойна единица, резултатите от него и препоръките за прилагането му от психолозите в българската армия обаче са достатъчно силни и напълно защитими дори с документи за оригиналност.

9. Както вече посочих резултатите от дисертационното изследване могат веднага да се приложат в българската армия за оптимизиране на екипните процеси на малките бойни единици, подготвяни за мисии извън граница, като се провеждат психологически тренинги по предложените програми, техники, казуси и измервателни инструменти.

10. С информационната си плътност и лаконичност авторефератът отразява точно и пълно съдържанието на дисертацията. В него много добре са формулирани и подчертани основните положения в дисертационния труд и са изведени научни приноси от теоретичните и експерименталните изследвания, които отразяват напълно реалните научни постижения на докторантката.

11. Познавам Анелия Миткова от студентските ѝ години като организирана, силно мотивирана за постижения личност. Бил съм научен ръководител на бакалавърската ѝ теза по психология в Нов български университет. Винаги са ми правили силно впечатление силният ѝ интелект, аналитичният ѝ ум, творческият и иновационният ѝ потенциал, уменията ѝ да се справя с най-сложни и трудни ситуации. Сега, когато виждам колко много е постигнала в научното си израстване, изпитвам дълбоко удовлетворение и гордост.

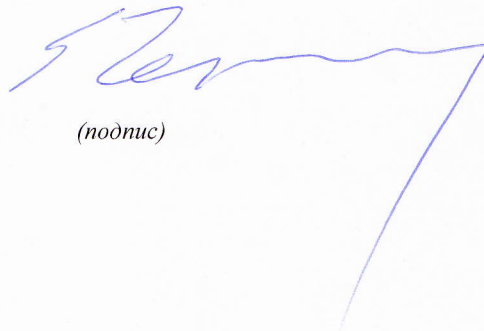
12. Въз основа на:

- посочените научни и научноприложни приноси;
- творческото разработване на проблемите, свързани с факторите на психичния потенциал на малката бойна единица;
- изграждането на приложен модел на психичния потенциал с голяма продуктивна стойност;
- конструирането на оригинални психологически инструменти с високи психометрични показатели, като въпросник за измерване на нагласите за изпълнение на задачи в професионален (военен) контекст и въпросник за измерване на екипните процеси в малката бойна единица;
- резултатите от експерименталните изследвания, които потвърждават основните хипотези на дисертацията и отварят пътища за нови изследвания,

давам много висока оценка на представената за защита дисертация и предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват за предложението ми да се даде на лейтенант Анелия Димитрова Миткова образователната и научна степен „ДОКТОР“ в научната област "Социални, стопански и правни науки", професионално направление "Психология".

Дата: 20 януари 2012 г.

Рецензент:

(подпис)